

Vonyó József

Család, lakókörnyezet, iskola és személyiség Vázlat Gömbös Gyula gyermekéveiről*

Katonás, határozott, mi több, ellentmondást nem tűrő, a kihívásokat és kockázatokat egyaránt vállaló személy jelent meg a magyar politika színpadán 1919 januárjában. Katonás volt, mert a katonai pályáról lépett a politika világába Gömbös Gyula, Magyarország 1932–1936 közötti miniszterelnöke.

Pályáját áttekintve ellentmondásos személyiség bontakozik ki előttünk. Egész életében felfokozott érvényesülési vágy jellemezte. Minden helyzetben központi, irányító szerep megszerzésére törekedett, valamennyi közösségben, amelyben dolgozott vagy szórakozott, vezetni akart. Gyakran hangoztatta, hogy szolgál: a nemzet vagy a faj érdekei szolgálatában cselekszik. Ezt azonban kizárólag saját elképzelései szerinti tartalommal, s ha csak lehetősége volt rá – hatalmat is biztosító – vezető szerepben tudta elképzelni. Makacs és kitartó volt tervei, vágyai megvalósításában vagy éppen vezetői pozíciók megszerzésében. Makacs és kitartó, de a képzett tiszt már tudott kivárni, taktikázni a cél érdekében. És tudott könnyörtelen is lenni, akár volt barátaival szemben is. Gömbös gyorsan és lényeglátóan tudott áttekinteni komplikált szituációkat, felismerni helyes megoldásokat, azok érvényesítése érdekében megfelelő stratégiát és taktikát kidolgozni. Mégis: pályája végéig érzékelhető volt, hogy a legbonyolultabb társadalmi problémákat is a katona szemével nézte, s katonás egyszerűséggel szeretne volna megoldani őket. Ez tükröződött abban is, hogy beszédeiben a társadalmat nagy előszeregettel és rendszeresen emlegette a parancsnokot követő, fegyelmezett katonákból álló hadseregként.¹

Gömbös a látszatok, illetve gyakorlatias volta ellenére nem racionális, hanem ösztönös politikus volt. Az elméleti tudást és munkát kevésbé becsülő, hiányos felkészültségű politikus nem a megértésben hitt, hanem a megérzésben; az ösztönökben, nem az észben. Az érzelmi politizálás híve volt. Számára a politika tartalmát és irányait mindenekelőtt nem a gazdasági, társadalmi, politikai valóság, az ezekről szerzett tapasztalatok, s azok nyitott, tárgyilagos mérlegelése határozta meg, hanem a nemzeti/faji közösséghez fűződő érzelmi viszony. Politikai vezetőként nem gondolkodó, mérlegelő, kritikus támogatókra vágyott, hanem a vezér ösztöneiben vakon megbízó, hozzá érzelmileg is kötődő tömegre. Olyan tömegre, melyet fegyelmezett, parancsokat teljesítő hadseregként lehet megszervezni. Ebben a mentalitásban az érzelem kerekedett felül az értelmén.

---

* A tanulmány a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

¹ GÖMBÖS 2004. 598–599.

Az érzelem, mely egy vagy néhány jelenséghez köt erősen és tartósan, s az esetek nagy részében elvakít – eltakar, vagy másként láttat megkerülhetetlen tényeket. Az értelmén, ami természeténél fogva nyitott, figyelembe vesz egy adott időpontban mindent, amit befogadhat, s azt is, miként, miért változnak a dolgok időben.

Érzelmi beállítódása határozta meg családjával és barátaival kialakult kapcsolatait. Édesanyjához és testvéreihez fűződő viszonyát a szeretet jellemezte. Apját is szerette, de inkább tisztelte. Ugyancsak a szeretet és gondoskodás volt meghatározó a kezdeti években első feleségéhez és gyermekeihez történő kötődésében. Amikor azonban a politikai célok megvalósítása és a családi együttélés konfliktusba került, az utóbbit rendelte alá a politikai érdekeknek.

Kiváló kontaktusteremtő képességgel rendelkezett. Könnyen értett szót bármely társadalmi réteghez tartozó személyekkel, kisebb közösségekkel. Tudott hatást gyakorolni az emberekre – szűkebb környezetére és nagyobb hallgatóságra egyaránt. Jó társasági ember volt, aki kötetlenül viselkedett vezető politikusként is, s önfelédten tudott szórakozni családjá, barátai körében és nagyobb rendezvényeken egyaránt.

* * *

Ha meg akarunk érteni egy politikust, személyiségének kialakulását, a gyökereknél kell kezdenünk. Gömbös esetében ez nem könnyű feladat.² A majdani miniszterelnök nem írt naplót (legalábbis nem maradt fenn utána). Egyéniségétől távol állt napi élményeinek papírra vetése. Esetleges memoárja megírásában – ha egyáltalán szándékában állt – megakadályozta miniszterelnöki tiszttel betöltése közben bekövetkezett korai halála. Gyermekeivéről mások emlékezéseiben sem olvashatunk. Ugyancsak hiányolhatjuk levelezését, mely – általa vagy partnerei által – összegyűjtve szintén nem maradt az utókorra. Semmiféle eredeti dokumentum nem őrzi helyzetének, magatartásának elemeit és jellemzőit a Murgán töltött első nyolc és fél évéből. Soproni iskoláiból is csak szórványosan találhatunk – igaz, fontos adatokat tartalmazó – iratokat, kiadványokat. A pécsi Honvéd Hadapródiskola dokumentációja pedig a város szerb megszállásának áldozatává vált.³

Mindezek – részleges – pótlásában segít bennünket Révay József életrajza, melyet a tudós szerző gyakorló újságíróként, munkáltatói presszió hatására írt⁴ az éppen regnáló miniszterelnökről.⁵ A biográfiát – születésének körülményeiből

---

² Bizonyára e nehézségekkel magyarázható, hogy az eddigi egyetlen, róla szóló, korszerű monográfia csak vázlatos és felszínes áttekintést ad Gömbös gyermekkoráról és családi háttéréről. A kevesebb, mint háromoldalmi szövegben a szerző meg sem kísérelte azt, hogy vizsgálja e momentumoknak a személyiség alakulására gyakorolt hatását. Lásd GERGELY 2001. 13–16.

³ Lásd SZAKÁLY 2009. 367–368.

⁴ RÉVAY 2007. 104.

⁵ RÉVAY 1934. A tanulmányunk témájára vonatkozó rész: 1–44.

fakadóan szükségszerűen – hősét magasztaló, már gyerekkori megnyilvánulásaiban is a leendő politikus nagyságának jegyeit, jeleit felismerni vélő megjegyzések jellemzik. Révay azonban egyrészt alaposan feltárt levéltári és sajtóforrásokat, s – ami ennél is fontosabb számunkra – módszeresen felkeresett mindenkit, aki érdemi információkkal szolgálhatott Gömbös életének különböző szakaszairól. Másrészt leírásai jelzik, hogy az ókori irodalom és történelem tudós kutatója, a szépíróként is alkotó, gyakorlott újságíró kiválóan értett magatartásformák, emberi megnyilvánulások értékeléséhez, lélektani háttérének feltérképezéséhez. Így, ha lehántjuk az általa vázolt Gömbös-portré(k)ról azt a „lakkot”, mellyel a korabeli elvárásoknak megfelelően „fényesítette” az általa rajzolt képet, igen hasznos információkhoz juthatunk Gömbös gyerekkori életéről, az őt ért hatásokról.

A falu első gyermeke

A csecsemő Gömbös Gyula centrumba született. Egy csöppnyi, németek lakta falu, az alig több mint hétszáz lelkes Murga központjában látta meg a napvilágot.⁶ A tolnai dombvidék két dombvonulata között meghúzódó keskeny településnek nem alakulhatott ki központi tere. Az egyetlen utca két párhuzamos ház-sora a völgyön végigfutó patak két oldalán, egymástól jókora távolságban állt, mindkettő előtt kocsióttal. A keleti oldal közepe táján álló evangélikus templom jelezte, hol van a falu centruma.⁷ Az Isten háza előtt-alatt az egy tantermes, az evangélikus egyház fenntartásában működő elemi iskola. E mellett szerénykedett az alacsony tanítói lakás.⁸ Az a ház, ahova édesanyja a szomszédból, a falucska legtekintélyesebb parasztcsaládjának lakóépületéből költözött egy évvel korábban. Ebben – a központban lévő – tanítólakásban jött világra a majdani miniszterelnök, karácsonyi ajándékként, 1886. december 26-án. Nem csak a település, a család centrumába is született.

Apja, Gömbös Gyula evangélikus tanító messziről érkezett. A soproni születésű (1858) férfi apai felmenői Vas megyében a Kemenesalján, Magyargencsen éltek, s a 16. század elején, a török elleni harcokban tanúsított hősi helytállásukért nemességet kapott ősök leszármazottainak vallhatták magukat. Az apai nagyapa, Gömbös Imre azonban műasztalosként dolgozott Sopronban, s egy századok óta a városban élő német polgárcsalád lányát, Pfandesack Karolát vette feleségül.⁹ Idősebb Gömbös Gyula a soproni tanítóképző jó és jeles ered-

---

⁶ A falu lakóinak 1880-ban 94%-a (753-ból 709), 1890-ben 96,6%-a (726-ból 701) volt német anyanyelvű. MTSH 1996. 98.

⁷ BALOGH 2000. 9. 1844-ben készült térkép.

⁸ Az evangélikus templomról, iskoláról és tanítói lakásról lásd BALOGH 2000. 14–21. A lakosság mintegy 63%-a evangélikus volt. KEPECS 1997. II. 300.

⁹ GÖMBÖS 1986. Ennek melléklete alapján készült: *A jákfai Gömbös család leszármazási táblázata 1925. esztendőig*. Szluha Márton főmérnök és dr. Kollega Tarsoly István történész önzetlen és nélkülözhe-

ményekkel történt elvégzése után,¹⁰ német és magyar nyelvű tanítói képesítéssel 1876-tól rövid ideig Kemensalján, majd a Baranya megyei Hidason tanított. Innen egy néhány hónapos magántanítói kitérő után került Murgára 1882-ben, miután 1881-ben előző munkahelyéről egy – általa megalapozatlannak és igazságtalannak tartott – bírósági végzéssel elmozdították.¹¹ 1886 februárjában vette feleségül Anna Maria Weétzelt, aki később magyarosan, Weitzel Annamáriaként használta nevét. Az arának nem kellett messzire költöznie, amikor férjhez ment. A tanítói lakás melletti házban, a kis falu legnagyobb épületében született és élte le addigi 19 évét. A lakás méretei, s a hozzá kapcsolódó gazdasági épületek is mutatták, hogy a legvagyonosabb s egyben legtekintélyesebb család lányát vette feleségül a nemrég érkezett tanító. Az egyetlen értelmiségi foglalkozású a lakosok között, hisz az istentiszteleteket is a szomszéd település lelkésze tartotta. A karácsonyi jövevény így nemcsak a falu központjában, hanem egyben elsőnek számító családjába is született. És születésével abban is központi helyet szerzett magának. Ő volt az első gyermek, s ráadásul fiúként, aminek különösen nagy jelentősége volt még a 19. század végi Magyarországon. Kiváltképp egy német közösségben. Jelentőségét csak növelte, hogy édesanyja kiterjedt családjában hosszú idő után ő volt az első fiú. Ennek adtak hangsúlyt a szülők azzal is, hogy hét keresztszülőt választottak, s jegyeztettek be az anyakönyvbe 1887. január 5-én.¹²

Az új jövevény persze nem érzékelhette mindezt. A cseperedő kisfiúban, majd kis kamaszban azonban egyre halmozódtak azok az élmények és benyomások, melyek nyomán kialakult és mind erősebbé vált önnön kiválóságának érzete, s a vágy, hogy minden közösségben és szituációban központi szerepet kapjon.

Egy 5–8 éves gyermek – még ha örömet harcias játékokban lelő fiú is – ellenállhatatlanul vágyik szülei, főleg anyja babusgató szeretetére, ölelésére, simogatására. Első éveiben meg is kapta ezt édesanyjától. Apjától kevésbé. Id. Gömbös Gyula – a kor normáinak, szokásainak megfelelően – kemény, szigorú ember volt; tanítóként is, családapaként is. A faluban csak „der Herrgott von Murga”-ként, azaz „a murgai Atyaúrsten”-ként emlegették. Felelősséggel gondolkodó és gondoskodó családfőként féltő gonddal figyelte és egyengette fia fejlődését. Ez azonban az eleven, esetenként szertelen kis Gyula esetében leginkább fegyelmező szabályok meghatározásában és betartatásában öltött testet. S ennek egyaránt eszköze volt a szigorú szó és a nádpálca is – például, ha az iskolába lépve azon kapta fiacskáját, hogy épp a padokon nyargalászik. A szidalmak hatását – bár-

---

tetlen segítségével összegyűjtötte Gömbös Tamás 1976–1984. évben. Utólag is köszönettel tarozom Gömbös Tamásnak, hogy a család történetére vonatkozó dokumentumok és kéziratok másolatát rendelkezésemre bocsátotta. A családról lásd még SZLUHA 1998. 52.

¹⁰ MNL GyMSML SL VVV. 62. Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet iratai. Iskolai anyakönyvek. 1873–74, 1974–75, 1875–76-os tanév. Köszönettel tartozom Csekő Ernő soproni levéltárosnak az általa rendelkezésemre bocsátott, id. Gömbös Gyula pályájával kapcsolatos adatokért, illetve dokumentumok és sajtókivágások másolataiért.

¹¹ TK 1881

¹² RÉVAY 1934. 5.

mennyire is „kiérdemelte” őket – aligha tüntették el a szigorú apai szájából hallott érdekes bibliai történetek, s a „kis katona” érdeklődését kiváltképp felkeltő, a régi magyarok, köztük a család őseinek dicsőségét hirdető, hőstetteit színező regék és mondák.¹³ Miként a kemény apai kéz ölelésének, simogatásának elmaradása sem az által forgatott nádpálca nyomait. Erre is, s nem csak későbbi, hadapródiskolai éveire emlékezve mondta Gömbös, politikusként már elismerően, annak pozitív hatásait emlegetve: „*Spártai szellemben nevelkedtem, és azt is ápolom.*”¹⁴ Ám az évek múltával nem csak a vágyott apai ölelést hiányolhatta. Hétéves korától akkor született öccse lett anyja kedvence. Jóllehet, változatlanul féltő szeretettel vigyázott elsőszülött fiára – időnként a keményen eljáró apai kezét is lefogva –, egyre inkább a már-már lányos vonásokat viselő, babarcú Jánost babusgatta.

A szülői szeretet elmaradó, vagy egyre fogyó fizikai jeleit, az általuk kiváltott érzéseket nem pótolhatták a kiváló iskolai eredmények és a Murga határában húzódó Hanfbergen vívott „csaták”, a vezérként bennük aratott „katonai sikerek”. De fontos szerepet játszhattak a formálódó személyiség alakulásában.

Kitűnő eredménnyel végezte az első két osztályt, s az év végi vizsgákon dicséretben részesült. Elismerésként ő mondhatott verset az évzáró ünnepélyen a templomban – a gyerekek és szülők, meg a falu elöljárói előtt. Bátor kiállításával és szép szavalásával nagy sikert aratott. A jó szellemi képességek és a nyilvános szereplésre való készség, hajlam első jelei voltak ezek, melyeket társai is respektáltak.¹⁵

Ám nem csak a „falusi első gyermeke”-ként, az iskola legjobb tanulójaként vívott ki magának elismerést kortársai között. A szó szoros értelmében is kiharcolta. A kisfiúkat mindig is – szinte ösztönösen – vonzották a „katonás dolgok”, a harcias játékok. Kiváltképp egy olyan korban, melyben különösen nagy becsülete volt a katonai erényeknek. A nemzet nagy harcairól, a hősi helytállásról szóló történetek épp úgy fontos helyet kaptak az iskolai olvasmányokban, mint a katonaviselt öregek elbeszéléseiben. Murgán is voltak néhányan, akik részt vettek Bosznia okkupációjában, melynek élményeit megosztották a falu fiataljaival. S mi más játéka lehetett a kis falu apró fiainak, mint a határban fakardokkal, fapuskákkal, „seprűnyél lovakon” nyargalászva megvívott ütközetek. Meg a vele járó birkózás a fűben. A kis Gömbös Gyula ebből is kivette részét – a parasztyerekekkel együtt. Nem tartozott a legnagyobbak közé, „vékony, de erős gyerek volt”. Ám szikárnak és szívósnak bizonyult; ügyességével, fürgeségével, kitartásával pótolta az erőfölény hiányát. Meg kezdeményezéssel, szervezéssel, irányítással, s bátorsággal. Nem félt a nálánál nagyobbakkal is birokra kelni. Így szerezhette első – nyilván még nem tudatosuló – élményeit arról, miként lehet irányítani másokat. Nem kevésbé fontos nyomokat hagyhatott benne az, hogy a „tanító fia” egyenrangú társként harcolt a kisebb vagy nagyobb birtokkal, va-

¹³ RÉVAY 1934. 11–12.; TÚ1930a.

¹⁴ RÉVAY 1934. 11–12., TÚ 1930a.

¹⁵ RÉVAY 1934. 13–14.

gyonnal rendelkező parasztcsaládok gyerekeivel. Ám az egykori játszótárs későbbi emlékezése szerint „mindig és mindenben ő dirigált s mindenben praktikusabb és ügyesebb volt, mint a többiek”.¹⁶ Így már nemcsak a családon belül, testvérei között foglalt el központi helyet, hanem falubeli kortársai között is. Sikerek voltak ezek, s – ha a tudat mélyén is raktározódtak csak el – maradandó élmények. Olyanok, melyek egész életre szólóan befolyásolták a falvakhoz és azok népéhez fűződő pozitív érzelmi viszonyát.

Bár az apa a család ellátásához elegendő jövedelemmel rendelkezett,¹⁷ 1894-ben megpályázta és a december 29-én született döntés értelmében elnyerte a soproni evangélikus gyülekezet által meghirdetett három tanítói állás egyikét.¹⁸ Így a család a következő év nyarán Sopronba költözött.

Amikor anyai nagyapja szekerén elhagyta Murgát, a nyolcéves Gömbös Gyula a falu első gyermekének érezhette magát.

A nagy változás: Sopron

Sopronba érkezve egyik napról a másikra gyökeresen megváltozott a helyzete. Nem tudjuk, kimozdult-e Murgáról 1895 nyaráig. De ha járt is a megyeszékhelyen, Szekszárdon, Sopronhoz fogható élményt nem szerezhette. A korabeli tolnai megyeszékhely – a központjában lévő néhány nagyobb épülettől eltekintve – falusias képet mutató kisváros volt a fallal körülvett, középkori városmaggal, ősi templomokkal rendelkező nyugati „nagyváros”-hoz képest.

Ebben a házrengetegben egy piciny falu kereteihez szokott gyermeknek el lehetett veszni. Miként a gyermekek seregében is. Hisz, itt több osztálytársa volt, mint ahányan Murgán iskolába jártak. Az utóbbiak létszámát csak becsülni tudjuk abból, hogy az első osztályban 5, a másodikban 11 osztálytársa volt.¹⁹ Bizonyos azonban, hogy az alig több mint hétszáz lelket számláló faluban nemigen lehetett 78 6 és 10 év közötti gyermek,²⁰ mint ahányan a soproni evangélikus népiskola harmadik fiúosztályába jártak az 1895/96-os tanévben.²¹ Itt szó sem lehetett központi szerepről. Osztálytársai között az utolsó volt, távoli, ismeretlen faluból érkezett „jöttment”. Helyzetét a család szerény életfeltételei sem erősítették. Első otthonuk az evangélikus gyülekezet árvaházának egyik lakása volt.

---

¹⁶ RÉVAY 1934. 10–12.

¹⁷ Lásd MNL TML Solymár Imre hagyatéka, Hammel Alajos iskolaszéki elnök kézírásos másolata az 1895-ben kiírt pályázati hirdetemnyről. (Kéty, 1904. márc. 15.) A kiírás értelmében a murgai tanító illetménye: lakás, 50 Ft. kézpénz, 40 pozsonyi mérő rozs, 20 mérő búza, 20 mérő kukorica, 12 akó bor, 2 kocsi széna, 1 kocsi sarjú, 1 kocsi szalma, 4 öl fa, 4990 öl, a gyülekezet által megmunkált szántó használata, továbbá tandíj és stóla, 20 Ft. az ismétlőiskolások oktatásáért.

¹⁸ SEL 1894. évi ikt. iratok 84/1894.

¹⁹ RÉVAY 1934. 14.

²⁰ Egy 1829. évi felmérés szerint az evangélikus elemi iskolának 65 tanulója volt. BALOGH 2000. 13.

²¹ RÉVAY 1934. 19.

A vízvezetékekkel, villannyal, gázzal felszerelt helyiség addig elképzelhetetlen komfortot jelentett a család számára, a Halász utcai gyermek azonban külvárosinak számított a belvárosi polgársarjak szemében. Ez a „hátránya” szűnt meg, amikor apja először a Szent György utcában, majd a város főterén, a Ferenc József téren lévő Fabricius-házban kapott lakást. A szinte palotának számító belvárosi házak erősítették a család, s benne az elsőszülött fiú presztízsét is.²²

Pedig a vágy, hogy ő legyen az első, mint addigi életében, nem hunyt ki a kilencéves fiúból. Sőt! Hátrányossá vált helyzete akaratos dacot és aktivitást váltott ki belőle. Mindenekelőtt a tanulásban kívánt bizonyítani. Jó adottságait kihasználva változatlanul szorgalmasan és eredményesen tanult. Az elemi iskola 3. és 4. osztályát egyaránt igen jó minősítéssel végezte, szorgalomból kitűnőt kapott. Valamennyi tantárgyból jeles osztályzattal honorálták teljesítését, csak a negyedik osztályban földrajzból elért jó minősítés lógott ki a sorból.²³ Ezzel mindkét évben osztálya legjobb tanulói közé került, ami növelte respektusát osztálytársai körében. Annál is inkább, mert nem állandóan könyveket bújó stréberként érte el eredményeit. Megmaradt annak az eleven, izgalmas játékokra vágyó gyermeknek, mint aki Murgán volt. Apja – szintén tanító – barátjának emlékezése szerint „Gyula nagyon élénk volt, csintalan, szerette a vad játékokat, szeretett száguldozni kint a szabadban, birkózni, harcolni, verekedni”.²⁴ Ez pedig aligha tette ellenszenvessé életkorukból fakadóan hasonló mentalitású társai körében. Sőt, a falun edzett gyermek sok vonatkozásban ügyesebb, erősebb volt náluk. S magával hozta nemcsak a vágyat, hogy ő szervezze, vezesse a játékokat, hanem a képességet is, mely alkalmassá tette erre. Mindezek nyomán úgy tűnt, különösebb megrázkódtatás nélkül élte meg a nagy változást, s a második nyár idejére kezdett hasonló helyzetbe kerülni, mint szülőfalujában.

Ősszel azonban váratlan, a családot és tanárait is meglepő fordulat következett be. Apja az 1557-ben alapított, nagy hírű soproni evangélikus líceumba²⁵ íratta be. Abba az intézménybe, melyben egykor ő szerezte tanítói képesítését. Nem tudni, mi volt a tanító apa szándéka jó eszű fiával, de a következő évek azt bizonyították, kettejük vágyai eltértek egymástól.

Az osztálya legjobb tanulói közé tartozó, jó képességekkel rendelkező elemistának minden esélye megvolt arra, hogy hasonló eredményeket érjen el a magasabb iskolafokozatban is. Nem így történt. Az első osztályban csupán szabadkézi rajzból kapott *jelest* év végén. Vallástanból, földrajzból, tornából ért el jó eredményt, magyar és latin nyelvből, rajzoló geometriából és szépírásból elégségesre minősítették teljesítményét, matematikából azonban – a félévi jó után – év végén elégtelen osztályzatot kapott, amit a javító vizsgán tudott elégségesre

---

²² RÉVAY: 1934. 17.; HEIMLER 1936. 105–106., 156.

²³ MNL GyMSML SL, Evangélikus népiskola Sopronban, Katalógusok az 1895–96-ik tanévből. 34. és az 1896–97 tanévből. 35.

²⁴ RÉVAY 1934. 20.

²⁵ Az iskola történetére lásd FABINYI 1986. 9–108.

korrigálni.²⁶ A tanulmányi eredmények romlását magyarázhatta volna a nagy váltás, ami a körülményekben – a tantárgyak és tanárok számának, illetve követelmények növekedésében – bekövetkezett. A következő évek fejleményei azt jelzik, hogy nem ez volt az ok. Tanulmányi eredményei nem javultak érdemben. Teljesítménye hullámzó volt, jegyei között több volt az elégséges, mint a jó, jelest pedig csak vallástánból, német nyelvből, testgyakorlásból kapott egy-egy, illetve énekből két alkalommal. Ennél is figyelmeztetőbb jel volt, hogy az elemiben még „igen jó”-ra minősített, a gimnázium első osztályában is „jó” magaviselete a felsőbb évfolyamokon „szabályszerű”-re változott, ami a legrosszabb, még elfogadható minősítést jelentette.²⁷ Okkal.

Gömbös a líceum renitens diákjai közé tartozott. A kötöttségek elleni tiltakozás, a merev szabályok áthágása, a tilalmak megszegése jellemzi magatartását e négy évben. Egykori osztálytársainak emlékezései szerint kevés olyan verekedés zajlott az órák közötti szünetekben, az iskola folyosóin vagy udvarán, melyben ne vett volna részt – kezdeményezőként, vagy a viaskodó felek szétválasztásra hivatkozva. A verekedésekben is megnyilvánuló temperamentum, mozgásvágy és harci kedv épp úgy kivitte a Sopron határában emelkedő dombokra, mint egykor a murgai Hanfbergre. Persze általa szervezett-irányított, harcias kedvű barátaival együtt, akikkel kemény csatákat vívtak tavasztól kora ősziig a domboldalak bozótjában bujkálva, télen meg hógolyóval. Vonzotta az ismeretlen. Jóllehet, nem tudjuk a következményeket, de aligha kapott elismerő szavakat szüleitől, amikor maszatosan, koszos ruhában tért haza „katonatársaival” a város alatt húzódó csatornarendszerben tett barangolásaiból. Nem csak a szabályokkal szegült szembe. Esetenként tanáraival is. Nagy tiszteletlenségnek számított és büntetést vont maga után az, hogy egyik tanárát órán, diáktársai előtt figyelmeztette tévedésére. Máskor „kikérte magának”, s határozottan utasította vissza, hogy tanára igaztalanul őt vádolta óra alatti beszélgetéssel, holott más volt a tettes. Egy alkalommal – nem tudni, mi ellen tiltakozva – megnyitotta az iskola vízcsapjainak egy részét, elárasztva az épület jelentős részét, amit szintén fegyelmeivel büntettek. Jellemző, hogy épp úgy önérzetesen vállalta tettét, mint ahogy az igaztalan vádat utasította vissza. Mindezek ismeretében nem véletlen, hogy tanárai „besorozták a nyugtalan, csintalan, verekedő »rosszfiúk« kategóriájába”.²⁸

Mozgásvágyát nem elégítette ki a heti két iskolai tornaóra, melyen jószerével csak a szertorna művelésére nyílt lehetősége. A hiányt nemcsak a harci játékokkal elégítette ki. Nyáron az úszásban, csónakázásban, télen a korcsolyázásban lelte örömét – minden lehetőséget kihasználva, hogy hódoljon szenvedélyeinek. A merev iskolai szabályokat e téren sem tartotta be. Azt követően is szervezte

---

²⁶ MNL GyMSML SL, VIII/61. A Dunántúli Ev. Egyházkerület Soproni Líceumának iratai 9. kötet. TUDÓSÍTÁS 1897/98. 1.B

²⁷ MNL GyMSML SL, VIII/61. TUDÓSÍTÁS 1898/99. 2.B, 1899/1900. 3. B; VIII/61. A soproni ág. h. ev. lyceumi főgymnasium névkönyve, 1900/01. 22. sz.

²⁸ RÉVAY 1934. 23–28. Idézet: 26.

csapatának futballmeccseit a várostól távoli helyszíneken, hogy egy súlyos sérülést követően az igazgató megtiltotta diákjainak a játék művelését. A szigorú ellenőrzést pedig a helyszínek állandó változtatásával játszotta ki.²⁹

Ezekben a tiltakozást kifejező megnyilvánulásokban későbbi tulajdonságainak csírái is tetten érhetők.

Iskolai magatartása és tanulmányi eredményei egyrészt azt jelezték, hogy a kis kamaszban nem alakult ki érdeklődés az elméleti jellegű, elmélyült tanulást, gondolkodást, sok olvasást és persze „székhez kötött”, kitaró egyéni munkát, igénylő tárgyak iránt – még ha másodikos korában időlegesen dacból bizonyította is, hogy képes rá. A mozgásban, a csapatban végezhető, sokmozgásos tevékenységben lelte örömét. Olyanokban, melyekben fizikai képességei érvényesülhettek, melyekben erejét, ügyességét is összemérhette másokkal. Olyanokban, melyekben kezdeményező, szervező is lehetett, s egyben vezető szerepet is betölthetett.

E téren elért sikerei elismerést váltottak ki barátaiból, dicsőséget hoztak számára. Nyilván nem minden társa esetében érvényesült ez. A líceumba már válogatott diákság került. A tanulók között nagyobb arányban jelentek meg azok a polgári, értelmiségi családból származó gyerekek, akik otthoni könyvtárakból válogathattak olvasnivalót, zenetanulásra kötelezték őket, s olyan családi kapcsolatokkal rendelkeztek, melyek révén gyakran fordultak meg „előkelőbb” környezetben. Velük szemben műveltségi hátrányban volt a „kis vadóc”, aki az „úri magatartásra” nevelt kamaszok körében rangon alulnak számított. Bizonyára közülük került ki Bekk Józsi, aki bő három évtizeddel később nyilatkozott róla elítélően – szemben a Révay kérésére emlékezők kedvező megnyilatkozásaival – a város képviselőjének, a miniszterelnökkel rendszeresen találkozó Östör Józsefnek: „...nem szerették, mert durva, vad, összeférhetetlen természetű, szóval »utálatos« volt, nem igazi barát. Rá nem lehetett számítani.” Östör hozzátette: „...hasznlóképpen legkevésbé sem nyilatkoztak rokonszenvesen róla többi iskolatársai.”³⁰ Ebbe a körbe jó tanulmányi eredménnyel sem lehetett bejutni, körükben megbecsülést szerezni. Minden bizonnyal ez is szerepet játszott a kitűnni vágyó kamasz renitens magatartásában. A verekedésekben tanúsított ügyességével, kitartásával, azokban és a tanárokkal szembeni ellenállásban mutatott bátorságával, a szabályok áthágásával velük is éreztetni akarta, vannak dolgok, melyekben különb náluk.

Nem kevésbé volt fontos, hogy mindez tiltakozást, valamiféle dacos ellenállást is kifejezett. Minden bizonnyal nem csak a számára unalmasnak bizonyuló líceummal, az ott tanított tantárgyakkal, illetve annak tanáraival szemben. Apjával szemben is, aki ide íratta be. Úgy is fogalmazhatunk: az apai akarattal szemben, mely nem vette figyelembe a gyerek vágyait, hajlamait. Pedig őt egészen

---

²⁹ RÉVAY 1934. 27–28.

³⁰ ÖSTÖR 2010. 111.

másfajta képzés érdekelte. Olyan, melyben a magatartása által jelzett vonzalmakat elégíti ki, melyben órákon kívül csillogtatott képességeit kamatoztathatja. Ezt jelezte a soproni laktanyákba bevonuló katonák és kiképzésük iránti feltűnő érdeklődés is.³¹ Az engedetlenséget kifejező tettek elhallgatott szavakat helyettesítettek. Mert – édesanyja emlékezése szerint – általa tisztelt apjának, akiért rajongott is, nem mert nyíltan ellentmondani³² az a gyermek, aki esetenként tanárai ellenében is önérzetesen védte igazát. A dachoz makacsság is társult, s ezzel együtt járt, hogy kitartóan küzdött akarata érvényesítéséért – gyerektársaival, tanáraival és apjával szemben egyaránt.

Jóllehet, forrásokkal – néhány emlékezéstől eltekintve – nem, vagy csak egyes elemeiben bizonyítható mindez, következtetésünket igazolja az ezt követő négy év.

A pécsi hadapródiskola növendéke

A negyedik év végére Gömbös Gyula tanító belátta: reménytelen vállalkozás eleven, a tudományok iránt a legcsekélyebb érdeklődést sem mutató fiát elméleti ismeretek elsajátítására kényszeríteni, értelmiségi pályák felé terelni. Gyermek megnyilvánulásait látva határozta el, hogy katonai iskolába íratta. A gyenge közepes tanulmányi eredmény ugyan nem sok eséllyel kecsegtetett. Lehetőséget az biztosított számára, hogy Sopron városának alapítványi helye volt az 1898-ban megnyílt pécsi kadétiskolában, melyet Fabinyi Teofil, a város országgyűlési képviselője támogatásával ifjabb Gömbös Gyula kapott meg.³³

Pécsett zárt intézmény várta 1901 kora őszén. A szomszédos területektől magas fallal elkerített, laktanyaszerű objektum, 32 személyes hálóteremmel és szigorú katonai fegyelemmel. Itt a délelőtti órák után nem csaphatta össze a leckét, s utána nem rohanhatott ki társaival a környező dombokra katonásdit játszani. Szigorú rend szerint peregték napjai: hajnali 5 órakor volt az ébresztő, s az este 9-kor elrendelt takarodóig feszes és szigorú időbeosztás szerint teltek a foglalkozások: tanórák, gyakorlatok, rendszeres szemlék. Ez annak ellenére radikálisan változtatta meg életét, hogy naponta kétszer mehetett társaival – kötelező jelleggel – az iskola terjedelmes udvarára, gyakorlóterére, s vasárnap délutánonként az iskola területét is elhagyhatták néhány órára. Itt nem a kerítésen kívülről leste, hogyan gyakorlatoznak az igazi katonák, mint tette Sopronban. A hadapród-iskolában a falakon belül maga vehetett részt katonai gyakorlatokon, de nem kénye-kedve szerint, hanem olyan módon, ahogy parancsolták neki. Ugyanúgy alkalmazkodnia kellett tanáraihoz, ugyanúgy be kellett illeszkednie egy diákközösségbe, mint a líceumban. Nagy volt azonban a különbség. Diák-

---

³¹ RÉVAY 1934. 28.

³² TÚ 1930a

³³ RÉVAY 1934. 29.

társaival együtt igazi katonák voltak – ha csak „palánták”, kadétok is. Tanárai pedig valódi tisztek, katonai felettesek. És ez teljesen más viszonyrendszert jelentett. Nagyobb kötöttséget, kevesebb mozgásteret – de olyan tevékenységet és rendet, melyre igazából évek óta vágyott. Ez az iskola sokféle szempontból meghatározónak bizonyult egész további életére: ismereteinek tartalmára, gondolkodásmódjára, mentalitására, magatartására egyaránt.

Az oktatás tartalmát meghatározta az intézmény feladata: a hadapródiskolák csapatszolgálatra képeztek ki „alantas tiszteket”.³⁴ Ennek érdekében „a tiszt számára szükséges általános műveltség, valamint a hivatásszerű kötelem teljesítésére szükséges katonai és katona-műszaki ismeretek és ügyességek” elsajátítását várták el a növendékektől.³⁵ A tantervben felsorolt összesen 36 tantárgyat három csoportba sorolták.

- a) *Elméleti és grafikai tárgyak*: 1. Vallástan, 2. Magyar nyelv, 3. Német nyelv, 4. Horvát nyelv, 5. Francia nyelv, 6. Földrajz, 7. Történelem, 8. Számтан és betűszámтан, 9. Mértan, 10. Természetтан, 11. Vegytan, 12. Szépírás, 13. Szabadkézi rajz, 14. Szolgálati szabályzat, 15. Gyakorlati szabályzat, 16. Hadserg-szervezet, 17. Fegyver- és lövésügy, 18. Tereptan és terepfelvétel, 19. Térképábrázolás, 20. Harcászat, 21. Műszaki oktatás, 22. Katonai közigazgatás és katonai ügyirály.
- b) *Katonai és testgyakorlatok*: 1. Harcászati kiképzés, 2. Kiképzés a lövészügyben, 3. Gyakorlati oktatás az ügyeleti és őrszolgálatban, 4. Katonai műszaki képzés, 5. Gyakorlati oktatás az öltözködés, felszerelés felfegyverzés, laktanya- és szobarendről, 6. Gyakorlatok a távbecslésben, térképolvasásban a szabadban és a terepen való tájékozódásban, 7. Terepfelvételi gyakorlatok, 8. Torna, vívás.
- c) *Különös ismeretek és ügyességek*: 1. Szolgálati rendszabályok és illemtan, 2. Egészségápolás, 3. Úszás, 4. Tánc, 5. Iskolajátékok és korcsolyázás, 6. Ének és zene.³⁶

A gimnáziumi emlékek nyomán az első 13 tárgy riasztó lehetett Gömbös növendék számára. Különösen, ha tekintetbe vesszük a tantervi elvárásokat, melyek szerint ezek oktatását olyan szinten kívánták megvalósítani, hogy a végzős kadétok – a megfelelő különbözeti vizsgák teljesítése esetén – gimnáziumi érettségit tehessenek. A gyakorlat azonban másként alakult. Egyrészt azért, mert a hangsúlyt a hivatásra felkészítő katonai tárgyakra és gyakorlatokra helyezték, s az általános műveltség ismeretanyagának elsajátítását minimális szinten várták el a növendékektől. Ez utóbbi azzal is összefüggött, hogy mindvégig nehézséget okozott e tárgyak megfelelő szakképzettségű tanárainak biztosítása, mivel az

---

³⁴ A hadapródiskolában folyó képzés részleteit lásd GARAY 1939. 39–58.

³⁵ GARAY 1939. 40.

³⁶ GARAY 1939. 42.

intézményben csak katonatisztek oktathattak, akik egy-két éves gyorsított felkészítés után látták el feladatukat, s közöttük a fluktuáció is igen gyakori volt.³⁷

Különös figyelmet fordítottak a nevelésre, mely minden tanárnak feladata volt. Ennek célja: olyan „jellemtulajdonságokat és erkölcsi érzelmeket” kifejleszteni a növendékekben, „melyek mindenkinek dízére válnak, a férfiú értékét megalapítják, a lélekben önfeláldozó érzületet ébresztenek fel és ápolnak, melyre az ifjú harcosnak magasztos hivatáskötelmének betöltésénél múlhatatlanul szüksége van.”³⁸ Mindez a hazájáért akár életét is áldozni kész, „úriember” katonatiszt korabeli definíciójának is tekinthető. Ha áttekintjük az oktatott tárgyakat, megállapítható, hogy azok sokoldalúan szolgálták e célok megvalósítását – a koncentrált katonai képesséssel, s ehhez kapcsolódó testgyakorlással, az úriember társasági életben történő helytállása feltételeinek megteremtésével (tánc, ének, öltözködés, illemtan), az idegen nyelvek alapjainak és egy minimális általános műveltségnek az elsajátításával. Annak érdekében, hogy a csapatszolgálat megkezdése előtt a növendékeknek „az úri modort és a gavallériát gyakorlatilag is legyen módjuk kipróbálni”, rendszeresen szerveztek farsangi bálokat az alkalomra feldíszített intézményben, melyre a „pécsi bálozó közönséget” is meghívták.³⁹

A temperamentumos, mozgékony, önállóságra törekvő, egyéni akaratát érvényesíteni igyekvő kiskamasz Gömbös számára persze nem volt egyszerű beilleszkedni ebbe a rendbe. Az első években itt is előfordult, hogy megszegte a szabályokat, hogy fegyelmezetlen volt az órákon vagy a hálóteremben, hogy ellenszegült. S a retorzió sem maradt el. Korábbi felettesei és társai emlékezése szerint nem egyszer lehetett lakója a foglár „vendégszobáinak”.⁴⁰

Ám egyre inkább az új körülmények kedvező hatásai érvényesültek. Ebben az intézményben azt tanulhatta, amit szertett, s kedvére való feladatokat kellett teljesítenie. A harcászat, a vezénylés rejtelmeit ismerhette meg az elméleti órákon, s gyakorolhatta a gyakorlótéren – alkalmanként „megbízott parancsnokként” is. Immár hivatalosan, felsőbb parancsra tehetett azt, amit a maga erejéből kellett kivívnia a murgai és soproni „harcmezőkön”. S itt nem kevésbé élvezte, hogy irányíthat, vezényelhet másokat. Komolyan is vette, s tanárai, diáktársai elismerését is kivívta vele. Nem csak ezzel, más szerepléseivel is.

A kadétiskola kiváló lehetőségeket biztosított a sportolásra az egyre erősödő, mind nagyobb mozgásigényű fiú számára. Ki is használta az ifjú Gömbös, s teljesítményeivel kitűnt társai közül. Igen jól úszott. Átlag feletti eredményeket ért el a legkülönbözőbb atlétikai számokban – különösen a dobószámokban, például a diszkoszvetésben. Legtehetségesebbnek a vívásban bizonyult, kard- és törvívásban egyaránt, amit később országos versenyeken is igazolt. A nagy szerelem azonban a futball maradt, melyet itt már tilalmak nélkül, szabadon űzhe-

---

³⁷ GARAY 1939. 44–45, 48–51.

³⁸ GARAY 1939. 46.

³⁹ GARAY 1939. 79–80. A társasági életre történő felkészítést illetően lásd még HAJDU 1999. 235–237.

⁴⁰ RÉVAY 1934. 34.

tett. Sohasem gyakorolta versenyszerűen, de hosszú ideig kedvenc szórakozása maradt. Jóllehet, képességei alapján – különösen a vívásban – ismert versenyző lehetett volna, nem választotta ezt az utat. A katonai hivatást tartotta fontosnak, s annak mindent alárendelt, amíg lehetett. A sport iránti vonzalom, jelentőségének felismerése azonban életre szólóan megmaradt, s ez később politikusi tevékenységét is befolyásolta.⁴¹

A másik terület, melyben kitűnt, a nyilvános szereplés volt. Hamar felismerték tanárai, hogy szívesen és jól szaval. Többször szerepeltették az iskolai rendezvényeken, s meg voltak elégedve teljesítményével. Itt tapasztalt bátor kiállása a tanórai szereplések, gyakorlatok során is megnyilvánult. Feleletei, véleményalkotása során is határozott, jól fogalmazó diák volt – tanárai és diáktársai előtt egyaránt.⁴²

Mindez siker volt, a kiemelkedés lehetősége, amivel élt is Gömbös. És a sikerek kedvezően hatottak az intézményhez, annak rendjéhez történő alkalmazkodásra. Az emlékezések azt bizonyítják: nem azért illeszkedett, mert betörték, hanem azért, mert megkedvelte, élvezte mindezt. S ez – a fegyelmetlenség megszűnésén túl – abban is megnyilvánult, hogy immár az elméleti tárgyakat is szívesen tanulta. Azokban a matematikai tárgyakban is jól teljesített, melyekben leggyengébb volt a líceumban. A katonai jellegűek mellett legszívesebben a történelmet tanulta. Persze ebben is a hadtörténet érdekelte elsősorban, melyről szívesen olvasott a kötelező tananyagot túl is. Iskolai megnyilvánulásai azt bizonyították, hogy önállóan végiggondolta az olvasottakat, s szuverén módon igyekezett értékelni azokat. Eredeti meglátásai esetenként tanárait is meglepték.

Tanulmányi sikereit gyors felfogásának, jó memóriájának és áttekintő képességének is köszönhette. No meg – immár e téren is megnyilvánuló – kitartásának. Nem tanult sokat, de gyorsan és eredményesen. Ez az eredményekben is megnyilvánult. A negyedik év végén a 37 fős évfolyam ötödik legjobb tanulójaként végezte az iskolát, s nyerte el a hadapród tiszthelyettesi rangot. Az 1905 augusztusában az összes hadapródiskolában végzett 150 növendék közül a 13. rangszámot kapta, azaz a végzetek legjobbjai közé tartozott.⁴³

A hadapródiskolában kapott utolsó minősítése egyszerre dokumentálta a pozitív változásokat, s egyénisége korábban kialakult vonásainak továbbélését, részben felerősödését. Ebben tehetséges diákként jellemezték, akinek *„felfogása helyes, emlékezőtehetsége kifogástalan, előadásmódja szabatos”*. Élénk vérmérsékletű, víg, kedélyes, őszinte ifjút ismertek meg benne, aki *„jómodorú, igen katonás, túlértékény, nem mindig tud magán uralkodni”*, ráadásul *„kissé önféjű”* is.⁴⁴

---

⁴¹ RÉVAY 1934. 41–43.

⁴² RÉVAY 1934. 36–38.

⁴³ SZAKÁLY 2009. 367–368.

⁴⁴ A hadapródiskolában eltöltött évekről – egyéb források hiányában – lásd RÉVAY 1934. 31–44. Idézetek: 43.

Ilyennek látták felettesei/tanárai a 18 éves Gömbös Gyulát, akiről feltételezték, hogy sikeres katonai karrier vár rá.

Szólnunk kell azonban későbbi politikai nézeteinek gyökereiről, korai motívációjáról is.

Nemzet és falu - család és iskola

Gömbös későbbi politikai nézeteinek két sarkalatos eleme volt. Egyrészt a nemzet, melyet a húszas években fajként is értelmezett. Másrészt az agrárgondolat. A mezőgazdaságot tekintette a gazdaság legfontosabb ágazatának, s ennek megfelelően a parasztság fontos társadalmi szerepét hangsúlyozta. Annak gazdasági, kulturális és szociális „felemelése” mindenkori törekvéseinek egyik legfontosabb eleme volt. A két elem szoros kapcsolatban állt egymással. A parasztságban látta ugyanis a magyar nemzet/faj felemelkedésének, boldog jövőjének egyik zálogát. A nemzet/faj meghatározó törzsének tekintette a falu lakóit, a föld megművelőit.

Gömbös Gyula felnőttként mindig magyarnak vallotta magát – szinte hivalkodóan. Sőt, politikusként azt hirdette, hogy a magyarság érdekeinek leghitelesebb képviselője, amiről közvetlen munkatársai is igyekeztek meggyőzni a társadalom széles rétegeit. Német gyökereiről elvélve emlékezett meg, a nemzetgyűlési és országgyűlési almanachokban közölt életrajzokban egy szóval sem utalnak rá. Pedig a gyermek nemzeti identitását kettős hatások alakították. Murgán a német dominált, hogy aztán fokozatosan a magyar váljék uralkodóvá. Anyanyelve eredendően a német volt. Nem csak azért, mert németül beszélő sváb anya szülte. Nagyszülei és anyja rokonságával, akikkel naponta találkozhatott, szintén sváb tájszólásban érintkezhetett. Miként, felcseperedve, falusi játszótársaival is. Német prédikációt hallhatott a templomban. Ekkoriban a városoktól távol eső zsákfalvakban, mint amilyen Murga is volt, a német községek még jellemzően őrizték anyanyelvüket, s csak lassan terjedt a magyar nyelv használata. Különösen érvényes volt ez az evangélikus közösségekre. De nem csak a nyelvről volt szó. Az 1745-ban Kalóznakról ide érkező 45 hesseni eredetű, evangélikus család zárt közösséget alkotott.⁴⁵ Mindennapi életüket a német földről magukkal hozott, s vallásuk által diktált hagyományok szabályozták. A gazdálkodást, a társadalmi érintkezési formákat, az egyházi és családi ünnepeket, az épületek és azok belső berendezésének alakítását, az öltözködést és az étkezési szokásokat egyaránt.⁴⁶ Ezekkel a hagyományokkal és normákkal találkozhatott a növekvő és egyre több hatást, információt érzékelő kis Gömbös Gyula is. És ha eltért tőlük, rokonai és a falu más tagjai figyelmeztették a közösség elvárásainak figyelembe vételére. Az

---

⁴⁵ BALOGH 2000. 8.

⁴⁶ Erre vonatkozóan lásd SOLYMÁR 1992. 345–394.

egyetlen ember, aki magyar identitást táplálhatott a cseperedő személyiségbe, apja volt. Apja, aki hatéves korától egyben tanítója is. Tőle az iskolában magyar és német szót egyaránt hallhatott. Az iskolán kívül azonban szinte kizárólag magyart. Így valójában kétnyelvűként cseperedett fel.

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a német falusi környezet nem volt elengedhetetlen a csekély számú magyarral szemben. Ezeket a német közösségeket életük minden eleme Magyarországhoz kötötte. Tulajdonuk: földjeik, házuk, a bennük megtettesült szorgos munka, mellyel családjuk másfél-száz év óta halmozta fel a létfenntartás alapvető feltételeit, s más értékeket. Kereskedelmi kapcsolataik a környező – nem csak német – településekhez kötötték őket. Életüket az ország törvényei szabályozták. Német anyanyelvük, hagyományaik, identitásuk megőrzésével is természetes otthonuknak, hazájuknak érezték és tekintették Magyarországot, s azon belül a falut, melyben éltek.⁴⁷ Ezt a gyerekkori emléket őrizte Gömbös, s idézte fel Szekszárdon, már miniszterelnökként tett látogatása során: *„Engedjék meg, hogy visszaemlékezem arra a kis falura, amelyben német aszszony magyar miniszterelnököt szoptatott és egy magyar nemesi sarjadékból intranzigens magyar embert nevelt. Arra a kis falura, amelyben **német nyelven magyarul imádkoztak**, s amelyben sohasem jutott senkinek sem az eszébe az, hogy kítaszítottja ennek a nemzetnek.”*⁴⁸

Ennél fontosabb volt az a szellemiség, mely egyrészt apja gondolkodását, másrészt az iskolai oktatást jellemezte. Ezek hatására vált egyeduralgolóvá Gömbös gondolat- és érzésvilágában a magyarság tudata, s nyomta el erendendő identitásának német elemeit.

A Révay által gyűjtött visszaemlékezések arra utalnak, hogy az apa – jóllehet, nincs nyoma annak, hogy nemesi származására hivatkozott volna, s a nemesi előnevet sohasem használta – öntudatosan őrizte azzal is összefüggő magyar identitását. Ezt az érzést igyekezett átadni diákjainak és fiának is – a nemzeti érzést felkeltő-erősítő történetekkel és példamutatással egyaránt. Sopronban olyan kolléga barátságát kereste, aki hozzá hasonlóan érzett és gondolkodott, bár neve német eredetű volt. A kis Gömbös Gyula gyakran és örömmel látogatott apjával együtt a baráti családhoz Krug Lajosékhoz, ahol – személyes emlékezése szerint – *„a magyar függetlenségről és a boldogabb magyar jövőről”* folyó beszélgetéseket is *„kihallgathatott”* a két tanító társaságában.⁴⁹

A dualizmus korának közgondolkodását erősen befolyásolták a közjogi kérdések körüli viták. A társadalom számottevő részében voltak népszerűek az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékéhez is kötődő függetlenségi törekvések, szemben az Osztrák-Magyar Monarchiában átélt *„alávetettséggel”*.

⁴⁷ A magyarországi német falvak lakosságának identitásával számos szakmunka foglalkozik. Közülük most egyre hivatkozunk, mely egy másik német falu közösségének állapotát és jellemzőit mutatja be e téren is. EILER 2011. 19–26.

⁴⁸ Idézi RÉVAY 1934. 13.

⁴⁹ RÉVAY 1934. 20–21. Idézet: 21.

A nemzeti érzés felkeltését szolgáló megnyilvánulások jellemezték az oktatási intézmények rendezvényeinek jelentős részét. A századforduló éveiben pedig a magyar nemzeti érdekek érvényesítésére irányuló törekvések a honvédségben, illetve intézményeiben. Ezt tükrözték a kiegyezés katonai rendelkezéseinek módosításával kapcsolatos kezdeményezések, mindenekelőtt a magyar vezényleti nyelv bevezetésének követelése. Ezek a hatások érték a két középiskolában a serdülő Gömbös Gyulát is.

A soproni líceum, melyben apja tanítói képesítését szerezte, s amelynek padjait az ifjabb Gömbös Gyula is négy évig koptatta, évtizedes küzdelmet folytatott a magyar tanítási nyelv bevezetéséért. 1856 tavaszán azzal reagáltak a német nyelv túlsúlyát biztosító miniszteri rendeletre, hogy az „szinte teljesen száműzi az iskolából a magyar nyelvet, s ezzel megakasztja népünk tudományos képzését, sőt megsemmisítéssel fenyegeti nemzeti létünket”. A harc 1859-ben érte el célját.⁵⁰ Az 1860-as évek viszonyait tükrözi egy akkori diák visszaemlékezése: „Kifelé csendet kellett mutatni, de a diáktanyákon annál nagyobb hevülettel folyt a szó önálló Magyarországról, ezeréves ősi alkotmányról, nemzeti életéről...”⁵¹ Az iskola a kiegyezés utáni szabadabb légkörben következetesen őrizte hagyományait. Az oktatás és nevelés célja „a tudományos pályán haladó ifjú jellemének oly irányba való képzése, hogy az a magyar nemzet és az ennek jó-rossz sorsában hűségesen osztozó evang. egyház szent érdekeiért való lelkesedésből” merítse „az életet termékenyítő” erejét – deklarálta az iskolavezetés az 1900/01-es tanévben,⁵² amikor Gömbös Gyula a negyedik osztályt végezte. Ennek szellemében folyt az oktatás, illetve szervezték ünnepélyeiket. A vallási ünnepek mellett – többek között – megemlékeztek április 14-éről, az 1848-as áprilisi törvények szentesítéséről,⁵³ más esetben március 15-éről.⁵⁴ A reformáció napján rendezett ünnepségen „A reformáció és a nemzeti szellem” címmel tartott értekezést Németh Sámuel teológushallgató.⁵⁵ Ilyen célokat szolgálták a jelentős nemzeti emlékhelyekre szervezett kirándulások.

Hasonló szellemiség jellemezte, ha néha bujtatott formában is a honvédség iskoláit. A hivatalos előírások ugyan azt várták el, hogy „a király, a dinasztia és a haza iránti szeretet lángja soha ki nem alvó tűzként lobogjon a honvéd tisztikar ifjú sardékainak szívében”,⁵⁶ legalább a kötetlen programokon teremtettek alkalmat a király és a dinasztia érdekeitől eltérő nemzeti érzések és az ország függetlensége iránti vágy kifejezésére is. Ilyenben Gömbös növendéknek nem csak része volt – szaválatai révén szerepe is.⁵⁷

⁵⁰ FABINYI 1986. 86–90. Idézet: 88.

⁵¹ NÉMETH 1940. 14., idézi FABINYI 1986. 90.

⁵² ÉRTESÍTŐ 1901. 31.

⁵³ ÉRTESÍTŐ 1901. 31., ÉRTESÍTŐ 1898. 25.

⁵⁴ ÉRTESÍTŐ 1898. 25., ÉRTESÍTŐ 1899. 34.

⁵⁵ ÉRTESÍTŐ 1900. 21.

⁵⁶ Erkölcsei nevelés. A „M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémia” (Budapest, 1900) című könyvből idézi RADA 1998. I. 98.

⁵⁷ RÉVAY 1934. 36–37.

Az ünnepi beszédek, a versek, ének- és zeneszámok nem az ország gazdasági, kulturális, katonai stb. helyzetével kapcsolatos racionális ismereteket közvetítettek, nem érveltek, hanem hazafias érzelmeket keltettek, illetve tápláltak. S ennek szellemében készítettek cselekvésre. Gömböst, a kisdíákot is, aki már a líceumban megszidta egyik társát, mert a császári, fekete-sárga színekkel díszítette rajzát.⁵⁸

A faluhoz és népéhez fűződő viszonyát nem szavak, hanem személyes élmények határozták meg. Nem csak kisgyermekként tapasztalhatta meg a falusi élet szépségeit, s szerezhette morzsányi emlékfoslányokat a paraszti munka nehézségeiről. Nyarai egy részét később – soproni és kadétiskolai éveit alatt is – Murgán, gazdálkodó nagyszüleinél töltötte. S a felnövő, esetenként a kemény nyári munkákba is bevont ifjú már mérvadó tapasztalatokat is szerezhette arról, mit jelent földet művelni, állatokat gondozni. S ami legalább ilyen fontos: megmaradt személyes és közvetlen kapcsolata a paraszti sorban élő rokonokkal, egykori játszópajtásokkal. Ezek az élmények mondatták éveit múlva a politikus-sal: *„Jaj annak, aki megfeledkezik arról, hogy honnan jött. Ez azt jelenti, hogy nincs összekötve az étellel, és azt az erőforrást, amelyet a falu és eme esetben a szülői ház adhat neki, nélkülözi, és nem sorozhatja alkotó tényezői közé. [...] Csak az a nemzet lesz erős, amely politikájában a gazdatársadalomra és életében a falura támaszkodik, mint amely megőrizte a maga szűzies erkölcsét.”*⁵⁹

* * *

Mindezek hatására 1905 nyarán egy jó szellemi adottságokkal, emlékező- és áttekinthető képességgel megáldott, vidám természetű, temperamentumos, edzett, a sportot kedvelő, magán uralkodni nem mindig tudó, de céltudatos tiszthelyettes lépett a katonai pályára, aki a mások feletti parancsnoklásban lelte örömét. Világlátását pedig a nemzet mindenek feletti voltával, a nemzeti függetlenség vágyával kapcsolatos *érzelmek*, illetve a falu *szeretete*, a paraszti munka *tisztelete* jellemezte. De arról sem feledkezhetünk meg, hogy a kadétiskolában – jóllehet változatlanul csekély maradt elméleti érdeklődése – valamelyest szélesedett és mélyült általános műveltsége, a német mellett elsajátíthatta a francia és a horvát nyelv alapjait (utóbbinak hamarosan nagy hasznát vette), miként a társasági élethez szükséges legfontosabb normákat és készségeket is. E tulajdonságok erősödtek fel, s gazdagodtak új elemekkel a hadseregben, a fronton, a háborús háttérben és a forradalmak viharában átélt élmények, újabb tanulmányok során és olvasmányokból szerzett ismeretek nyomán.

---

⁵⁸ RÉVAY 1934. 27.

⁵⁹ TÚ 1930b

FORRÁSOK – RÖVIDÍTÉSEK

ÉRTESÍTŐ	A Dunántúli Ág. Hitv. Ev. Egyházkerületi Soproni Lyceum államilag segélyezett főgymnasiumának és bölcsészlet-theológiai főiskolájának értesítője. Közzéteszik GOMBOCZ Miklós és POSZVÉK Sándor. Sopron.
MNL GyMSML SL	Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltára, Soproni Levéltár
MNL TML	Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára
MTSH	Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 10. Tolna megye. Budapest, 1996.
SEL	Soproni Evangélikus Levéltár
TK 1881	<i>Tolnamegyei Közlöny</i> , 1881. december. 18. 9.
TÚ 1930a	<i>Tolnamegyei Újság</i> , 1930. szeptember 2. 1.
TÚ 1930b	<i>Tolnamegyei Újság</i> , 1930. szeptember 20. 1.
TUDÓSÍTÁS	A Dunántúli Ev. Egyházkerület Soproni Líceumának iratai 9. kötet. Tudósítás a soproni ág. h. ev. lyceumi főgymnasium tanuló ifjúságáról az 1890/1 – 1899/1900. tanévben.

IRODALOM

BALOGH 2000	BALOGH Margit: Murga. Murga, 2000.
EILER 2011	EILER Ferenc: Németek, helyi társadalom és hatalom. Harta, 1920–1989. [h.n.], 2011. 19–26.
FABINYI 1986	FABINYI Tibor: A soproni evangélikus líceum története (1557–1908). In: A soproni líceum. Szerk. GYÓRFFY Sándor – HUNYADI Zoltán. Budapest, 1986. 9–108.
GARAY 1939	GARAY Lajos: A Pécsi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola története. Pécs, 1939.
GERGELY 2001	GERGELY Jenő: Gömbös Gyula. Politikai életrajz. Budapest, 2001.
GÖMBÖS GY 2004	GÖMBÖS Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk. és utószó VONYÓ József. Budapest, 2004.
GÖMBÖS T 1986	GÖMBÖS Tamás: A Gömbös család eredete és genealógiája. [Kézirat] 1986.
HAJDU 1999	HAJDU Tibor: Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1999.
HEIMLER 1936	HEIMLER Károly: Sopron topográfiája. Utca- és házjegyzékkel, részletes statisztikai táblákkal. Sopron, 1936.
KEPECS 1997	Magyarország településeinek vallási adatai (1880–1949). II. kötet. Szerk. KEPECS József. Összeáll. PÁLHÁZY László. Budapest, 1997.
NÉMETH 1940	NÉMETH Sámuel: A soproni ev. Líceum küzdelme a magyar nyelvért a Bach-korszakban. Sopron, 1940.
ÖSTÖR 2010	ÖSTÖR József: Köz pályám. Politikusi életút a két háború korából. Sajtó alá rend. TÓTH Imre. Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr, 2010. (Források 3.)

- RADA 1998 RADA Tibor: A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945). I. kötet. Calgary-Budapest, 1998.
- RÉVAY 1934 RÉVAY József: Gömbös Gyula élete és politikája. Budapest, 1934.
- RÉVAY 2007 RÉVAY József: Pályám emlékezete. Budapest, 2007.
(<http://mek.oszk.hu/05600/05609/05609.pdf>) [2013.01.23.]
- SOLYMÁR 1992 SOLYMÁR Imre: Gazdaságcentrikus értékrend, gazdasági magatartás. Adalékok a dél-dunántúli németek mentalitástörténetéhez. In: Baranyai történetírás 1990/1991. Szerk. SZITA László. Pécs, 1992. 345–394.
- SZAKÁLY 2009 SZAKÁLY Sándor: A sportos katonatiszt. Adalék Gömbös Gyula katonai pályafutásának rekonstrukciójához. In: Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves. Szerk. HÁDA Béla – MAJOROS István – MARUZSA Zoltán – PETNEHÁZI Margit. Budapest, 2009.
- SZLUHA 1998 SZLUHA Márton: Vas vármegye nemes családjai. Budapest, 1998.